

The Choice – Philosophical and Psychoanalytic Dimensions
Изборът – философски и психоаналитични измерения

ИЗБОРЪТ КАТО ФИЛОСОФСКИ И ПСИХОАНАЛИТИЧЕН ПРОБЛЕМ

Вяра Николова

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. В статията се анализира Изборът от няколко гледни точки. Изборът като морален проблем е избор между добро и зло. Изборът като социален проблем е избор между индивидуализъм и колективизъм, между стремеж за професионална реализация и пасивна инертна адаптация. Изборът като идеологически проблем е избор между демокрация и тоталитаризъм. Изборът като религиозен проблем е избор между вяра и съмнение, религия и атеизъм. Изборът като психоаналитичен проблем е приемането или отричането на чувството за вина. Изборът като философски проблем е избор между търсене на същността или задоволяване с елементарното, тривиалното.

Keywords: choice, happiness, psychoanalysis, religion, reason

Това е проблем за щастието, защото всеки избор е мотивиран от стремежа към щастие. Налице е следният парадокс. Човек се ражда с принцип на удоволствието, принцип, който доминира в детството и мотивира действията му, а по-късно в живота, за да оцелее, трябва да спазва принципа на реалността, дълга, морала или неудоволствието. Това е противоречие между двете крайности: удоволствия (вкл. престъпления) и съвест, дълг (вкл. невроза). Защото дълг и щастие са несъвместими.

Щастието е инфантилно състояние на непрестанен стремеж към удоволствия. Инфантилност е удоволствието, насладата, като нагласа към живота от периода на детството. През детството тази нагласа се поощрява по всякакъв начин, спестяват се проблеми и несгоди на детето и с това се затвърдява неговата вродена нагласа към удоволствия. Винаги когато се избира удоволствието – като сетивни преживявания (храна, движения) или емоционални състояния (любов, радост) или интелектуални наслади (познанието, по Шопенхауер), човек се потапя в блажения период на детството.

Междувременно реалността изисква и нагласа, при която моралът и правилата са наложителни, те действат като спирачки и бариери пред удоволствията. Това е труден период за превключване от една на друга нагласа. Колкото по-рано стане, толкова е по-безболезнено. Забележителното е, че в човешката

психика се изгражда нов механизъм, който трябва да съвмести насладата и дълга. Това е състоянието, в което човек започва да се чувства доволен от това, че е пренебрегнал едно удоволствие в името на дълг, морал. Но не му стига собствената самооценка, той търси и признание от околните. Този механизъм се изгражда още от детството, когато детето е обект на възторг, предизвикан от негови постъпки от сферата на дълга и морала. Този възторг става неизменна част от удоволствието, което изпитва. И предопределя избора му.

Така, може да се формулира един психологически закон: човек модифицира своя инфантилен стремеж към щастие с психологическия глад да бъде оценен. Това е „хитростта на свръхаза“ (по аналогия на „хитростта на разума“ при Хегел). Хитрост, защото след като детството свършва, а с това и неизчерпаемият резервоар от удоволствия, то оцеляването му е застрашено. Необходимо е „превключването“ на друг режим, при който дългът, моралът, ограниченията да не бъдат непоносими, а да дават възможност за щастие. Когато това „превключване“ не е станало поради вина на родителите, които дълго време само са стимулирали неговия порив към удоволствия, то човек остава завинаги роб на тази нагласа и продължава да търси щастието само в инфантилните неща: храна, пиене, движения, игри, които после се модифицират в алкохол, наркотици, хазарт. Това щастие, което му дават, е като далечен отблясък на детското безгрижие, но е илюзорно, кратко, пагубно. Всъщност тук няма избор, защото стремежът към удоволствия е детерминиран от инфантилния период. Това са хора с безкрайно детство, непораснали и поради това в невъзможност да направят реален избор, защото са жертви на детските желания, които са сетивни и емоционални.

„Хитростта на свръхаза“ решава този проблем с безкрайното детство по забележителен начин. Свърхазът е комплексът от морални норми, изисквания, дълг и самопринуда, които човек сам си налага. Но удовлетворението, което носи, е неизменно по-голямо от сетивните удоволствия на инфантилността. Това е самочувствието за значимост и очакваната и получена оценка от другите за неговата стойност и постижения. Дилемата при „превключването“ е болезнена, защото гравитацията на детския стремеж към удоволствия е силна. Но психологическата удовлетвореност от полученото признание, заличава всяко неудоволствие и трудност в живота. Но това е възможно само ако през детството е била стимулирана тази потребност. Ако е била успешно заместена, на мястото на сетивния порив към удоволствия – удовлетвореността от собствената личност и постижения.

От тук лесно може да се изведе формулата на любовта. Човек обича в два случая – или ако някой (нещо) му доставя удоволствие (инфантилна детерминираност), или когато получи оценка за значимост (психологическа детерминираност). Обратно, човек мрази всичко, което му причинява неудоволствие. И преди всичко мрази всеки, който по някакъв начин negliжира, пренебрегва личността му, унижава го, отрича неговата значимост.

„Хитростта на свръхаза“ има основна функция за реализацията на личността и за запазване на обществото. Ако не беше той, всички хора щяха да останат в своя инфантилен стадий и да се стремят само към удоволствията от детството си, щяха да посягат към заместителите, сурогатите на удоволствията от детството, което би довело обществото до упадък. Но ако родителите не са стимулирали психологическото удоволствие от това да си значим, човек винаги ще страда от дефицита на значимост и ще търси удоволствията на сетивата.

Свободата на избора е между тези две състояния – на инфантилността и на зрелостта. Свободата е избор на морала, дълга, неудоволствието пред инфантилните радости. Всъщност оставането в плен на детския рай на щастливото безгрижие, безвремие, безметежност не е свобода, а е подчиненост и робуване на принципа на удоволствието. Хората, които носят у себе си непреодоляно детството, имат проблеми с адаптацията и с реализацията си. И все пак, независимо от степента на реалност, която възпитанието е наложило, у човека винаги остава един копнеж по детството.

Следователно изборът като психологически проблем е избор между удоволствие и неудоволствие. Удоволствието е сетивно, емоционално, то произлиза от безгрижната вакханалия на детството. Неудоволствието е признание то за необходимостта от реализъм и самоограничения.

Изборът има няколко гледни точки.

Изборът като морален проблем е избор между добро и зло. Не е парадокс, че това невинно (в смисъл, че няма представа от вина) създание – детето, е и точно толкова и зло. Неговата агресия е импулсивна, игрова, защитна. То причинява болка, смеейки се. Удоволствието и злото са слети, неразграничими. Доброто е преднамерено, планирано, обмислено и най-важното – изисква усилия, лишения, самоконтрол, то е неудоволствие.

Изборът като социален проблем е избор между индивидуализъм и колективизъм, между стремеж за професионална реализация и пасивна инертна адаптация. Колективизмът, присъствието в група или колектив носи една увереност, спокойствие и закрила. Това е подслонът и опората на стадото, на инфантилизма. Индивидуализмът е бунт, саморазграничение, своеобразие, оригиналност. Той е заплаха от провал и унижение, той е самота и риск. Но това са хората, променили света, направили го по-добър с цената на собствените си усилия и жертви.

Изборът като идеологически проблем е избор между демокрация и тоталитаризъм. Демокрацията е отговорност, реализъм и дълг. При тоталитаризма една малка група политици определят живота на хората, предоставяйки им минимум от жизнени условия, които да стимулират само консумативната им природа. В жизнен план това е ситуация, която повтаря и утвърждава инфантилната нагласа, при която друг носи отговорността, а хората са лишени от свободата на избор. Предимствата са в осигуреното съществуване на ръба на оцеляването, но без опасността от провали и несигурност.

Изборът като религиозен проблем е избор между вяра и съмнение, религия и атеизъм. Изборът на вярата, религията произлиза от инфантилната нагласа, когато друг (баща, родител) носи отговорността. Изборът на съмнението е трудната представа за света като противоречив и враждебен и опитът да се открие смисъл в съществуването и увереността, че човек трябва да разчита само на себе си.

Изборът като психоаналитичен проблем е приемането или отричането на болезнената аксиома на чувството за вина. Отричането, бягството от вината е бягство в невинния рай на детството. Приемането на вината е свидетелство за зрелост или примиряване с факта на илюзорността на щастието. Следователно, от психоаналитична гледна точка, ако доминира То (удоволствията – сетивни, емоционални), то няма избор – има зависимост от обстоятелствата. Ако доминира свръхазът, съвест, морал, дълг, има избор между това да се спуснеш по живописната пътека на детските удоволствия или да тръгнеш по трудния път към върха на реализацията.

Изборът като философски проблем е избор между това да търсиш същността и това да се удовлетвориш с елементарното, общоприетото, тривиалното. Да се търси същността и смисълът, се иска интелектуална зрелост и воля. Да се избере лесният път на преразкази и интерпретации, означава маргинализация, т.е. коментари в „полето“ на текста или зависимост от творчеството на другите. Следователно от философска гледна точка, избор е или да останеш в орбитата на познати концепции и школи, или да потърсиш нови гледни точки в опита да се открие същността.

THE CHOICE AS PHILOSOPHICAL AND PSYCHOANALYTIC PROBLEM

Abstract. The article analyzes the choice from several perspectives. The choice as a moral problem is a choice between good and evil. The choice as a social problem is a choice between individualism and collectivism, between aspiration for career inert and passive adaptation. The choice as an ideological problem is a choice between democracy and totalitarianism. The choice as a religious issue is a choice between faith and doubt, religion and atheism. The choice as a psychoanalytic problem is the acceptance or denial of guilt. The choice as a philosophical problem is a choice between demand of an essence or give satisfaction to the elementary and the trivial.

✉ **Assoc. Prof. Vyara Nikolova, DSc.**
South-West University “Neofit Rilski”
66, Ivan Michailov Str.
2700 Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: vnica@abv.bg